



# ISAS

WINTER - 2018

International Symposium on  
**Innovative Approaches  
in Scientific Studies**

## PROCEEDINGS

30 Nov. - 2 Dec. 2018  
Samsun, Turkey



[www.isassymposium.org](http://www.isassymposium.org)



[symposium.isas@gmail.com](mailto:symposium.isas@gmail.com)

# **PROCEEDINGS**

# **BİLDİRİLER KİTABI**

**2<sup>nd</sup> International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies**

**2. Uluslararası Bilimsel Çalışmalarda Yenilikçi Yaklaşımlar Sempozyumu**

**Samsun / Turkey**

**November 30 - December 2, 2018**



**2<sup>nd</sup> International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies**

**2. Uluslararası Bilimsel Çalışmalarda Yenilikçi Yaklaşımlar Sempozyumu**

**Samsun / Turkey**

**November 30 - December 2, 2018**

**Typesetting/Dizgi**

Assist. Prof. Dr. Turgut ÖZSEVEN

Lecturer Sadık ÖNAL

Lecturer Volkan KARACA

**Cover Design/Kapak Tasarım**

Assist. Prof. Dr. Turgut ÖZSEVEN

**Editors/Editörler**

Assist. Prof. Dr. Turgut ÖZSEVEN

Lecturer Volkan KARACA

**eISSN: 2618-6446**

**Published by SETSCI**

**Publication Date: December 07,2018**



## CONTENTS

Committee.....	xvi
Keynote/Invited Speakers .....	xx
Participating Countries.....	xxi
Accepted Papers.....	xxii
Technical Program.....	xli
Peyzaj Mimarlığı Eğitiminde Bitkilendirme Tasarım Süreci ( <i>Planting Design Process in Landscape Architecture Education</i> ).....	1
Bitki-Mekan-Donatı ilişkisinin Peyzaj Mimarlığı öğrenci çalışmalarında incelenmesi ( <i>Investigation of the relationship between plant-space-furniture in the study of landscaping students</i> ).....	6
Kentsel Rantin Oluşumu ve Bölüşümü Sürecinde Kent Piyasasının Rolü .....	14
Atık Isı Kazanımının Deneysel Tasarım Metoduyla Optimizasyonu ( <i>Optimization of Waste Heat Recovery by Experimental Design Method</i> ) .....	20
A Review Study on the Using of Diethyl Ether in Diesel Engines: Effects on NOx Emissions .....	25
A Review Study on the Using of Diethyl Ether in Diesel Engines: Effects on PM and Smoke Emissions .....	34
An Extensive Review on Nanofluids - Based on Available Experimental Studies .....	43
Yaratıcı Anlatıcıdan Kurmaca Anlatıcıya Ağıt: Nocturnal Animals Filminin Anlatıcıları ( <i>Requiem from Creative Narrator to Fictional Narrator: Narrators of the Nocturnal Animals</i> ) .....	56
Green Bond Market Efficiency Test and Forecasting of Green Bond Prices .....	61
Thermal Characteristics of Swirling Coaxial Confined Impinging Air Jets: An Experimental Investigation.....	66
Azerbaycan'da Çok Kültürlülük Felsefesinin Tarihi ve Pratik Temelleri ( <i>Historical and Practical Bases of Philosophy of Multiculturalism in Azerbaijan</i> ) .....	72
Kesme Hızı ve İlerlemenin Al-35Zn Alaşımının İşlenebilirliğine Etkisinin İncelenmesi ( <i>Investigation of the Effect of Cutting Speed and Feed Rate on Machining of the Al-35Zn Alloy</i> ) .....	77
Environmental Pollution in the Southern Coastline of Adjara (Georgia) and its Impact on Quality of Cattle Milk .....	84
Gravity Anomalies on Continental Edgings .....	86
Determination of Updated Tectonic Structure of Turkey Utilizing Gravity Data .....	89
Modified Synthetic Variable Ratio Pansharpener Method .....	92

Modelling Flood Routing Using Hybrid Heuristic Algorithm.....	437
Use of Geographic Information System (GIS) to Evaluate the Nitrogenous Compounds in Groundwater of Ergene River Basin (TURKEY).....	440
Usage of Numerical Analysis Programs in Geotechnical Engineering Applications .....	443
Kömürün Ülkemiz İçin Önemi ve Enerji Stratejileri .....	447
Erken Cumhuriyet Dönemi Sembollerinden Samsun Gazi Parkı'nın Değerlendirilmesi .....	450
Yeni Rejenere Selülozik Lifinden Oluşan Örme Kumaşların Yıkama Sonrası Kullanım Davranışlarının İncelenmesi .....	454
Halk Sağlığı Hemşirelerinin Lgbt Bireylerin Sağlıklı Yaşam Sürdüremelerindeki Rolü.....	460
İslam'da Seyahat.....	467
Trabzon Kent Parkları Üzerine Genel Bir İnceleme .....	472
Correlation between point load index and uniaxial compression strength for claystone from Caycuma formation Kocaeli, Turkey .....	476
Tek Fazlı Şebeke Kalkışlı Sabit Mıknatıslı Senkron Motor Tasarımı ( <i>Single Phase Line Start Permanent Magnet Synchronous Motor Design</i> ) .....	482
Takım Elbise Ceket Üretiminde İş Akışı ve Standart Birim Sürenin Belirlenmesi .....	487
Denim Pantolon Üretiminde Ölçü Değişimlerinin İncelenmesi .....	491
Mont Üretiminde İki El Hareket Analizi Uygulaması .....	497
Heutagogy in the Era of Industry 4.0: Teachers as Student Coaches and Learning Leaders.....	503
Analysis of Electromagnetic Radiation in Daily Life .....	505
Radiation Exposure Level Identification of Cellular Phone in Standby Mode.....	510
Fine-Tuning Models Comparisons on Garbage Classification for Recyclability .....	514
Dimension Forecast in Microstrip Antenna for C/X/Ku Band by Artificial Neural Network .....	518
Bilgi Teknolojilerinin Birey Özgürlüğüne Etkisi: Mobil Uygulamalar Örneği ( <i>The Effect of Information Technologies On Individual Freedom: Sample of Mobile Applications</i> ).....	523
Marka Bilinirliğinde Sosyal Medyanın Rolü: Arçelik Örneği.....	530
ZnO nanopowders by Microwave Assisted Hydrothermal Method.....	538
Estimation of Tectonic Structure of Eastern Anatolia Region using Gravity Data.....	541
Kalkınmada Girişimciliğin Önemi Ve Kadın Girişimciliği .....	544
A Note on the Limit of Pi ( $\pi$ ) Number.....	554



---

### Organization Committee

---

Turgut Özseven, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey, Chair  
Ali Durmuş, Erciyes University, Turkey, Member  
Ebubekir Yaşar, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey, Member  
Güven Çankaya, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey, Member  
İsmail İşeri, Ondokuz Mayıs University, Turkey, Member  
Muharrem Düğenci, Karabük University, Turkey, Member

---

### Scientific Committee

---

Abdullah Uzun, Karadeniz Technical University, Turkey  
Ahmed Hussein Aliwy, University of Kufa, Iraq  
Ahmet Burhan Çakıcı, Gümüşhane University, Turkey  
Ali Çınar, Kocaeli University, Turkey  
Ali Durmuş, Erciyes University, Turkey  
Ali Güleç, Süleyman Demirel University, Turkey  
Ali Paşa Hekimoğlu, Recep Tayyip Erdoğan University, Turkey  
Ali Yıldız, Bozok University, Turkey  
Alper Bodur, Ondokuz Mayıs University, Turkey  
Alper Cumhuri, Hitit University, Turkey  
Al-Araji Hasan, University of Technology, Iraq  
Anand S. Aswar, Sant Gadge Baba Amravati University, India  
Ayşegül Şarbak, Hitit University, Turkey  
Azamat Maksüdünov, Kyrgyz Turkish Manas University, Kyrgyzstan  
Bahar Sarıboğa, Ordu University, Turkey  
Başak Taşeli, Giresun University, Turkey  
Begum Korunur Engiz, Ondokuz Mayıs University, Turkey  
Bekir Tuncer, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey  
Bilge Timuçin Ekinci, Akdeniz University, Turkey  
Birsen Karaca Saydam, Ege University, Turkey  
Boumerzoug Zakaria, University of Biskra, Algeria  
Burak Markal, Recep Tayyip Erdoğan University, Turkey  
Can Ünal, Namık Kemal University, Turkey  
Cenk Güner, Hatay Mustafa Kemal University, Turkey  
Çetin Kurnaz, Ondokuz Mayıs University, Turkey  
Demet Taşkan, Bozok University, Turkey  
Derya Şahin, Sinop University, Turkey  
Duygu Erkan, Sinop University, Turkey  
Ebubekir Yaşar, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Ediz Güripek, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Elif Uludağ, Bozok University, Turkey  
Emina Berbić Kolar, Osijek University, Croatia  
Emin Arslan, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Emine Saka Akın, Bozok University, Turkey  
Emine Kızıldağ, Ağrı İbrahim Çeçen University, Turkey  
Ercan Baş, Hitit University, Turkey  
Erkan Kalıpçı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Turkey  
Erkut Akkartal, Yeditepe University, Turkey  
Erol Eğrioğlu, Giresun University, Turkey  
Esin Avcı, Giresun University, Turkey  
Evrin Bayraktar, Erciyes University, Turkey  
Fadime Seçgin, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey

Fatih Aksoy, Afyon Kocatepe University, Turkey  
Fatma Esra Güneş, Marmara University, Turkey  
Fatma Topal, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey  
Fatümetüzzebra Küçükbay, İnönü University, Turkey  
Ferhan Soyuer, Nuh Naci Yazgan University, Turkey  
Filiz Ersöz, Karabük University, Turkey  
Fulya Öztaş, Selçuk University, Turkey  
Gonca Uludağ, Giresun University, Turkey  
Gökdeniz Erkan, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey  
Gökhan Açıkbaş, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey  
Gökhan Kayhan, Ondokuz Mayıs University, Turkey  
Gökhan Öztürk, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Gülşah Pamuk, Ege University, Turkey  
Gültekin Basmacı, Mehmet Akif Ersoy University, Turkey  
Güven Çankaya, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey  
Hacer Gök Uğur, Ordu University, Turkey  
Hasan Aydın, Ondokuz Mayıs University, Turkey  
Hafida Bouarfa, University of Blida, Algeria  
Hakan Dilipak, Gazi University, Turkey  
Hakan Gürün, Gazi University, Turkey  
Hakan Kendir, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Hakkı Kalaycı, Çankırı Karatekin University, Turkey  
Halil İbrahim Güler, Karadeniz Technical University, Turkey  
Halil İbrahim Yumrutaş, Karabük University, Turkey  
Hamide Filiz Ayyıldız, Selçuk University, Turkey  
Hamza Kandemir, Süleyman Demirel University, Turkey  
Hasan Gül, Kyrgyz Turkish Manas University, Kyrgyzstan  
Hasan Koçyiğit, Aksaray University, Turkey  
Haşim Kafalı, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey  
Hatice Ulusoy, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey  
Hilal Tozlu Çelik, Ordu University, Turkey  
İbrahim Develi, Erciyes University, Turkey  
İbrahim Emre Göktürk, Necmettin Erbakan University, Turkey  
İbrahim Mutlu, Afyon Kocatepe University, Turkey  
İlker Yıldız, Abant İzzet Baysal University, Turkey  
İlgül Kaya Zenbilci, Bozok University, Turkey  
İnan Keskin, Karabük University, Turkey  
İsmail Altın, Karadeniz Technical University, Turkey  
İsmail İşeri, Ondokuz Mayıs University, Turkey  
İsmail Tuna, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Kaveh Ostad-Ali-Askari, Islamic Azad University, Iran  
Köksal Erentürk, Atatürk University, Turkey  
Laith Ali Al-hakim, University of Kufa, Iraq  
Levent Yaycı, Giresun University, Turkey  
Ljiljana Trajkovic, Simon Fraser University, Canada  
Lucian N. Vintan, University of Sibiu, Romania  
Lütfullah Dağkurs, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
M.Emin Aydın, University of the West of England, UK  
M. Ruhi Gökmoğol, İstanbul Esenyurt University, Turkey  
Mahmut Akbolat, Sakarya University, Turkey  
Mehide Demirelöz Akyüz, Ege University, Turkey  
Mehmet Ekici, Yalova University, Turkey  
Mehmet Güllü, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Mehmet Kamanlı, Selçuk University, Turkey  
Mehmet Mahir Sofu, Süleyman Demirel University, Turkey  
Mehmet Sarı, Aksaray University, Turkey  
Melis Attar, Selçuk University, Turkey

Metin Demir, Atatürk University, Turkey  
Muhammet Baykara, Fırat University, Turkey  
Muharrem Düğenci, Karabük University, Turkey  
Murat Ayaz, Kocaeli University, Turkey  
Murat Genç, Bülent Ecevit University, Turkey  
Murat Gülbay, Gaziantep University, Turkey  
Murtadha Kanim Adea Al-Jupory, University of Kufa, Iraq  
Musa Yavuz Alptekin, Karadeniz Technical University, Turkey  
Mustafa Kısa, Selçuk University, Turkey  
Mustafa Şen, Karadeniz Technical University, Turkey  
Müge Akçakoca, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
N. Şule Üstün, Ondokuz Mayıs University, Turkey  
Nalan Demircioğlu Yıldız, Atatürk University, Turkey  
Naim Süleyman Tınğ, Erzincan University, Turkey  
Narin Sadıkoğlu, İnönü University, Turkey  
Nazan Çakırer Çalbayram, Ankara University, Turkey  
Nazan Tuna Oran, Ege University, Turkey  
Nesrin Karaduman, Bozok University, Turkey  
Nihal Canbakal Ataoğlu, Karadeniz Technical University, Turkey  
Nurcan Çalış Açıkbaz, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey  
Nurcan Süklüm, Hitit University, Turkey  
Nurhan Doğan, Amasya University, Turkey  
Oğuzhan Gök, Aksaray University, Turkey  
Oktay Yıldız, Karadeniz Technical University, Turkey  
Orhan İçelli, Yıldız Technical University, Turkey  
Ö.Faruk Taşer, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Özgür Alparslan, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Özgür Kamer Aksoy, Adnan Menderes University, Turkey  
Özgür Koçbulut, Bozok University, Turkey  
Özlem Gök, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Pelin Gürkan Ünal, Namık Kemal University, Turkey  
Pınar Dinç Kalaycı, Gazi University, Turkey  
Pınar Serdar Dinçer, Bozok University, Turkey  
Rukiye Çelik, Süleyman Demirel University, Turkey  
Rukiye Höbek Akarsu, Bozok University, Turkey  
Saliha Erentürk, Atatürk University, Turkey  
Sebahattin Karaman, Balıkesir University, Turkey  
Seda Nemli, Gümüşhane University, Turkey  
Seda Topgül, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Sedat Bostan, Gümüşhane University, Turkey  
Selahattin Budak, Gümüşhane University, Turkey  
Selda Çalkavur, Kocaeli University, Turkey  
Sema Arıman Ondokuz Mayıs University, Turkey  
Sema Dereli Yılmaz, Selçuk University, Turkey  
Semcheddine Derfouf, University of Biskra, Algeria  
Semih Yaman, Abant İzzet Baysal University, Turkey  
Sercan Özkeleş, Ordu University, Turkey  
Serkan Öztürk, Giresun University, Turkey  
Sevilay Hintistan, Karadeniz Technical University, Turkey  
Seyil Najimudinova, Kyrgyz Turkish Manas University, Kyrgyzstan  
Sevinç Peker, İstanbul Arel University, Turkey  
Sezgin Ersoy, Marmara University, Turkey  
Süleyman Bolat, Aksaray University, Turkey  
Şafak Uluçınar Sağır, Amasya University, Turkey  
Şahane Funda Arslanoğlu, Ondokuz Mayıs University, Turkey  
Şakir Şahin, Süleyman Demirel University, Turkey  
Şebnem Helvacıoğlu, İstanbul Technical University, Turkey



Şerife Alev Uysal, Akdeniz University, Turkey  
Şükrü Yıldız, Ahi Evran University, Turkey  
Uğur Kölemen, Giresun University, Turkey  
Tahire Özen Öztürk, Abant İzzet Baysal University, Turkey  
Tahseen Fadhil Alani, University of Technology, Iraq  
Taner Ersöz, Karabük University, Turkey  
Tayfun Dede, Karadeniz Technical University, Turkey  
Tuğba Düzenli, Karadeniz Technical University, Turkey  
Turgut Özseven, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Turhan Kurşun, Cumhuriyet University, Turkey  
Tülin Atan, Ondokuz Mayıs University, Turkey  
Ümit Kumbıçak, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Turkey  
Vahdet Özkoçak, Hitit University, Turkey  
Vildan Koçbeker, Selçuk University, Turkey  
Yasemin Dumrul, Erciyes University, Turkey  
Yasemin Mamur Işıkkı, Giresun University, Turkey  
Yavuz Kağan Yasım, Hitit University, Turkey  
Yelda Şenkal, Nişantaşı University, Turkey  
Yılmaz Seçgin, Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey  
Yunus Babacan, Erzincan University, Turkey  
Yüksel Taşdemir, Bozok University, Turkey  
Zerrin Kılıçarslan, Erciyes University, Turkey  
Zübeyde Kumbıçak, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Turkey  
Zühal Özdemir, Abant İzzet Baysal University, Turkey  
Züleyha Eşiğül, Ordu University, Turkey

## KEYNOTE/INVITED SPEAKERS



**Prof. Dr. Xatire Quliyeva**  
Azerbaijan Academy of Sciences,  
Azerbaijan  
*"Historical and practical bases of  
philosophy of multiculturalism in  
Azerbaijan"*



**Dr. Guguli Dumbadze**  
Batumi Shota Rustaveli State  
University, Georgia  
*"Environmental pollution in the southern  
coastline of Adjara and its impact on  
quality of cattle milk"*



**Dr. Mehmed Ganić**  
International University of Sarajevo,  
Bosnia and Herzegovina  
*"Contemporary Trends in Knowledge Based  
Economy"*



**Dr. Hiqmet Kamberaj**  
International Balkan University,  
Macedonia  
*"Advanced methods used in  
(bio)molecular modeling: From basic  
building blocks to machine learning  
approaches"*



**Dr. Şükrü Yıldız**  
Ahi Evran University, Turkey  
*"Superconducting Generators: Emerging  
Trends and Future Prospect"*



**Prof. Dr. Zakaria Boumerzoug**  
University of Biskra, Algeria  
*"Welding of dissimilar materials"*



**Dr. Azamat Maksüdünov**  
Kyrgyz Turkish Manas University, Kyrgyzstan  
*"International Student Mobility and Current Situation in Kyrgyzstan"*

## BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN BİREY ÖZGÜRLÜĞÜNE ETKİSİ: MOBİL UYGULAMALAR ÖRNEĞİ

Gülsüm ÇALIŞIR<sup>1\*</sup>, Fatih AKSOY<sup>2\*</sup>

<sup>1</sup> Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane Türkiye

<sup>2</sup> Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane Türkiye

\*Corresponding Author: gulsuncalisir@yahoo.com

\*Speaker: arsfatihaksoy@yahoo.com

Presentation/Paper Type: Oral / Abstract

“Özgürlüğün üzerindeki her kısıtlama, bir sonraki kısıtlamayı daha az şoke edici, daha kabul edilir yapar.”

Anthony Lejeune

**Özet-** Bilgi teknolojilerinin gelişimi ile birlikte dünya McLuhan’ın belirttiği gibi bir ‘küresel köy’ olmuştur. Bilgi teknolojilerinin gelişimi sayesinde hızlı, kolay haber alma ve ulaştırma gerçekleştirilmektedir. Bilgi teknolojilerinin gelişiminin insanlık için elbette birçok faydası olmuştur. Ancak bu faydaların yanı sıra egemen güçlerin ve iktidarların insanları kontrol altında tutabilecek güce sahip olmaları durumu da ortaya çıkmıştır. Çünkü enformasyon teknolojileri ile birlikte bireylerin her adımının bilindiği bir gözetim ortamı oluşmuştur. Bu ortamı; mobil uygulamalar, sosyal ağlar, cep telefonları, alışveriş kartları, uygulamaları gibi teknolojik ürünler sağlamaktadır. Bu teknolojik ürünlerin her birini kullanmak için bireye ait olan özel bilgilerin, üçüncü şahıslarla paylaşılması koşulu sunulmaktadır.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmadaki temel amaç, insanların mobil uygulamalar ile birlikte hayatını kolaylaştırıcı ya da eğlence amaçlı olan uygulamaları kullanabilmek için özel bilgilerini toplumu gözetim altında tutmak isteyen güçlerle paylaştıklarını ortaya koymaktır. Çalışma sonucunda mobil uygulamalar aracılığıyla kamu ve özel sektör bireylerin özeline ait olan mesaj, rehber, galeri, mikrofon, kamera gibi uygulamaların kullanım, depolama ve üçüncü kişiler ile paylaşım iznini alarak, bireylerin mahremiyetini gözetleme imkânı sağladığı görülmüştür. Aslında enformasyon teknolojilerinin bireylere sınırsız özgürlük olanağı sunduğu düşünülebilmektedir. Ancak bu teknolojik ürünler ile aslında bireylerin her adımının kontrol altında tutularak, özgürlüklerinin kısıtlandığı ve söz konusu teknolojik uygulamaları yönetenlerin çıkarlarına göre kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Sözcükler-** Mobil Uygulamalar, Bilgi Teknolojileri, Bireysel Özgürlük.

## THE EFFECT OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON INDIVIDUAL FREEDOM: SAMPLE OF MOBILE APPLICATIONS

“Every restriction on freedom makes the next restriction less shocking, more acceptable.”

Anthony Lejeune

**Abstract-** With the development of information technologies, the world has become a global village as McLuhan points out. Thanks to the developing information technologies, fast, easy news and transportation can be realized. The development of information technologies has, of course, many benefits for humanity. But, these benefits, as well as the sovereign powers and power to keep people under control, has emerged. Because information technology with each step of the individuals are known that surveillance environment has been formed. This environment; it provides technological products such as mobile applications, social networks, mobile phones, shopping cards. In order to use each of these technological products, it is provided that the personal information belonging to the individual is shared with third parties.

In this study, qualitative research method is used. The main purpose of this study, show that people share their special knowledge with the forces who want to keep the society under surveillance in order to use the applications that are facilitating their lives or for entertainment purposes with mobile applications. The study as a result of, public and private sector through mobile applications belonging to the privacy of individuals, messaging, contacts, gallery, a microphone, a camera, such as the of applications use, storage, and by getting permission to share it with third parties, provided the opportunity to surveillance the privacy of individuals. In fact, it is thought that information technologies offer unlimited freedom to individuals. However, with these technological products, it has been concluded that each step of the individuals is kept under control, their freedoms are restricted and those who manage these technological applications use it according to their own interests.

**Keywords** – Mobil Applications, Information Technologies, Individual freedom

## GİRİŞ

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ve değişimler ile birlikte oluşan farklı iletişim araçları zamanla bedenlerimizin uzantısı haline gelmektedir. Böylece günümüz modern dünyasında, teknoloji hayatın vazgeçilmez bir parçası olmaktadır. Bu durum insanların yaşam etkinliklerinin farklılaşmasına da yol açmaktadır. İnsanlar bu teknolojiler ile birlikte günlük alışverişlerinden, kamu hizmetlerine kadar her türlü ihtiyacını bu teknolojilerin sağladığı ürünlerle gerçekleştirmektedir. Tüketim toplumu olarak adlandırdığımız bu dönemde insanlar; günlük ihtiyaçlarını, eğlencelerini, sosyalleşmelerini sosyal ağlar ve çeşitli mobil uygulamalar ile gerçekleştirmektedir. Enformasyon teknolojilerinin gelişimi ile birlikte insanlar, her alandaki sınırsız bilgiye istedikleri zaman ulaşabilmektedir. Bu avantajları sağlayan teknolojik ürünlerin temelinde de internet bulunmaktadır. İnternet aracılığıyla insanlar görmedikleri sanal ağlarla birlikte birbirleri ile iletişim kurabilmekte ve günlük birçok ihtiyacını giderebilmektedir.

Bilgi teknolojilerinin bu kadar faydasının olması kullanıcılar tarafından teknolojik ürünlerin kullanımını sorgusuz bir şekilde gerçekleştirmesine neden olmaktadır. Fakat alışveriş kartları, e-devlet uygulamaları, cep telefonu, tablet, akıllı saatler, mobil uygulamalar, sosyal ağlar vb. hayatı kolaylaştırıcı bu ürünlerin arka planlarında iktidar ve egemen güçlere hizmet eden bir durum söz konusudur. McLuhan “teknoloji, insanın uzantısıdır” diyerek, o dönemde teknolojiyi insan hayatının kolaylaşmasını sağlayan uzantı olarak görmektedir. Bu tanımlamaya bakıldığında insanın özne, teknolojinin ise nesne olduğu görülmektedir. Fakat günümüz teknolojilerine bakıldığında “İnsan, teknolojinin uzantısıdır” diyerek teknolojinin özne, insanın nesne olduğunu tartışmak mümkün hale gelmiştir. Çünkü artık enformasyon toplumundan gözetim toplumuna geçmiştir. Böylelikle teknoloji sayesinde insanların sistematik olarak izlenerek, kontrol altında tutulması amaçlamıştır. Teknoloji ile birlikte insanların mahremiyetlerine girilmesinin önu açılmıştır.

Teknolojik ürünler ile birlikte insanların özgürlüğünün kısıtlanması aslında gözle görülür şekilde çok fazla fark edilmemektedir. Çünkü insanlar kendi kararlarını özgürce kendileri seçtiğini düşünmektedir. Fakat insanlar, birileri tarafından sürekli gözetlenmekte, sürekli tutum ve davranışları izlenmekte ve her attıkları adımın izleri takip edilerek, elde edilen bilgilere göre insanlar, gözetleyen tarafından istenilen forma dönüştürülmektedir. Aslında bu durumu Henry Ford’un “Siyah olmak şartıyla istediğiniz rengi seçebilirsiniz” pazarlama anlayışından hareketle, “gözetleyenin istediği şartlarda istediğinizi seçmekte özgürsünüz” şeklinde ifade etmek mümkündür.

Günümüzde insanlar görünmeyen bir göz tarafından izlenmektedir. Panoptikon olarak da nitelendirilen bu dönemde mobil uygulamalar otoriter güçler için büyük bir veri toplama kaynağı olmaktadır. İnsanlar mobil uygulamaları devlet ile ilgili işlerinde, eğlence ve sosyal amaçlarında ve özel şirketlerin hizmetlerinden yararlanmak için kullanmaktadır. Aslında insanların her alanda mobil uygulamaları kullandığı görülmektedir. Fakat bu uygulamalar incelendiğinde, uygulamaları kullanabilmek için karşı tarafın sunduğu belli koşulları kabul edilme zorunluluğu vardır. Aksi takdirde kullanma yetkisi olmamaktadır. Bu nedenle mobil uygulamalardan yararlanabilmek için mesaj, rehber, galeri, mikrofon, kamera gibi cep telefonuna, tablete ait

uygulamaların izlenilmesi, kullanılması ve üçüncü kişilerce paylaşılması için izin verilmesi belirtilmektedir. Bu durumda zorunlu olarak izin verilmektedir. Dolayısıyla devletler, şirketler vb. bu uygulamalar ile elde ettikleri veriler sayesinde bireyi kontrol altında tutmaktadır.

## BİLGİ TEKNOLOJİLERİ

Bilgi çağı olarak ifade edilen bu dönemi çeşitli araştırmacılar, insanlık tarihinde derin değişimlere neden olan ve etkisinin uzun süre hissedileceği bir dönem olarak belirtmektedir. Sosyo-ekonomik açıdan değerlendirildiğine toplumlara sırasıyla ilkel toplumdan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna, oradan da bilgi toplumuna geçişlerinde çeşitli gelişme aşamaları göstermişlerdir. Bu aşamalardan ilki insanı ilkel yaşamadan toprağa ve yerleşik düzene geçiren tarım toplumu olmuştur. İkincisi tarım toplumundan kitlesel üretimin, tüketimin önemli hale geldiği sanayi toplumu ve üçüncü olarak da kitlesel refahın, bilginin, kalifiyeli insan kaynağının önemli hale geldiği bilgi toplumu aşamalarıdır ([1]).

Bilgi teknolojilerindeki gelişimlere bakıldığında günümüzün bilgi toplumunun artık dijital topluma doğru evrimleştiği görülebilmektedir. “Dijital dünya” kavramının çok sık kullanıldığı bu dönemde bilgi teknolojilerinin (internet, fiber optiklerin, uyduların ve bilgisayar teknolojileri vb.) gelişimi ile ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda önemli değişimler olmuştur. Bunun en önemli nedeni; bilgi teknolojileriyle bilginin elde edilmesi, depolanması, işlenmesi ve aktarılması olarak belirtilebilmektedir ([2]).

Özellikle 1990’lı yıllarda bilginin geniş kitlelere yayılmasında önemli işlev gören internet, bilgi teknolojilerinin etkinliğinin tüm dünyada artmasında önemli rol üstlenmiştir ([3]). Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimi ve internetin yaygınlaşması ile birlikte özel-kamu sektör kullanıcıları ve bireysel kullanıcılar için bilgi elde etmek çok kolay hale gelmiştir. Bu teknoloji sayesinde çok büyük veriler elde edilmekte ve elde edilen veriler kolaylıkla depolanıp, ihtiyaca göre sınıflandırılıp kullanılabilme boyutuna gelmiştir. Dolayısıyla yazılım, donanım, kablolu iletişim, ağ yapısı gereçleri, iletişim araçlarını kapsayan bu teknoloji sayesinde ekonomiden, sosyal yaşama kadar her alanla ilgili verilerin arasından istenilen veri alınıp değerlendirilmektedir.

Bilgi teknolojileri; verilerin kayıt edilmesi, depolanması, belirli bir işlem aşamasından geçirmek şartıyla bilgilerin oluşturulması, oluşturulan bu bilgilere ulaşılması ve bilgilerin aktarılması gibi işlemlerin etkili ve verimli şekilde oluşturulmasına imkan tanıyan teknolojileri ifade etmektedir (Behan ve Holmes, 1990’dan akt. ([4]). Bir diğer kaynaktan ise bilgi teknolojileri “elektronik sistemler aracılığıyla enformasyonun elde edilmesi, işlenerek bilgi halinde üretildikten sonra kablolu ve kablosuz iletişim yolları kullanılarak dağıtılması sürecidir” biçiminde tanımlanmaktadır ([5]).

Bilgi teknolojileri tanımlarına bakıldığında, bilginin elde edilmesi, kayıt edilmesi, depolanması ve üçüncü kişilere aktarılması bütün bilgi teknolojilerinin ortak noktalarıdır. Bilgi teknolojilerinden olan mobil uygulamalar da bu ortak noktalara sahiptir. Dolayısıyla bu teknolojinin ürünü olan mobil uygulamalarla ilgili bilgilere bir sonraki başlıkta yer verilmiştir.

## MOBİL UYGULAMALAR

Günümüzde teknolojiye meydana gelen gelişmeler ile birlikte küresel olarak bakıldığında “mobil çağ” dönemi başlamıştır. Bununla birlikte kullanıcıların tutum ve davranışlarında ya da talep ve isteklerinde değişimler olmuştur. Bu değişimlerin yönlendirilmesinde teknolojiyi elinde tutan sınıf (teknolojik çevre) etkilidir. Bu değişimlere neden olan en önemli araçlardan biri de mobil cihazlardır ([6]).

Bilgi teknoloji araçlarının boyutlarının küçülmesi, kablosuz yayınların veri akış hızının gelişmesi, insan yaşamının neredeyse her alanında mobil cihaz kullanmayı kolaylaştırmıştır ([7]). Bireylerin hayatını kolaylaştıran bu cihazlardan akıllı telefon ve tabletler, bireyler tarafından çok yaygın şekilde kullanılmaktadır. Dünya GSMA Birliği (GSMA)'nin elde ettiği verilere göre, Dünya'da 5 milyar mobil abone bulunmaktadır ([8]). Ericsson, 2020 yılına kadar internete bağlı 50 milyar mobil kablosuz cihaz olacağını tahmin etmektedir ([9]).

Mobil cihazların kullanım oranları arttıkça, buna paralel olarak mobil uygulamaların indirilme sayıları da artmaktadır. Mobil uygulamalar ise akıllı telefon veya tablet gibi bir mobil cihazda çalışmak üzere tasarlanmış bir tür uygulama yazılımıdır ([10]). Mobil uygulama odaklı analiz yapan App Annie Şirketi'nin son raporuna göre, 2017 yılının üçüncü çeyreğine kadar 26 milyar mobil uygulama indirilmiştir. İndirilen bu uygulamaların tamamının da yeni olduğu ifade edilmektedir ([11]). Bu veriler değerlendirildiğinde, mobil uygulamaların insan hayatındaki yerinin ne kadar önemli olduğu görülebilmektedir. Mobil uygulamalar bireylere istenilen yerde istenilen zamanda ulaşım kolaylığı sağlamaktadır. Bu durum da her zaman sanal ortamda iz bırakan büyük bir kitleye ulaşabilme ve o kitleyi takip etme olanağı; yani daha geniş kitleleri gözetleme imkânı tanımaktadır.

### **TEKNOLOJİ VE BİREY ÖZGÜRLÜĞÜ**

Günümüz dünyasında teknoloji, yaşları ne olursa olsun dünyanın her tarafında insanlar tarafından kullanılmaktadır. Teknoloji ile birlikte insanlar her alanda hayatlarının kolaylaştığını düşünebilir. Ancak teknoloji, pek çok insanın fark etmediği dezavantajlara sahiptir ([12]). Çünkü bilgi teknolojileri devlet yönetiminde, toplum ve örgüt yönetiminde ayrıca işletme/marka ve tüketici arasında olmak üzere her alanda bireyin özgürlüğü kontrol altında tutmaktadır ([13]).

Oysaki özgürlük, bir kişinin diğer bireylerin engellemesi olmadan kendi hareket şeklini seçebilme olanağına sahip olmasıdır. John Stuart Mill özgürlüğü, “Diğer insanları kendi doğrularından yoksun bırakmadan ya da onları gerçekleştirmeye çalışmalarına müdahale etmeden, kendi doğrumuzu kendi bildiğimiz yoldan gerçekleştirmektir” şeklinde ifade etmektedir ([14]). Dolayısıyla tanımlara göre değerlendirildiğinde günümüzde bireyin seçimlerinde kendi isteklerine müdahale olmadan seçim yapmasının zor olduğu görülmektedir. Çünkü teknolojinin bu kadar çok insan hayatına girmesi nedeniyle teknoloji, insan iradesini kontrol altına almıştır.

Bilgi teknolojileri ile aynı zamanda bu teknolojilerin ürünü olan mobil uygulamalar aracılığıyla iktidar güçleri bireyi geçmişinden, internette başvurduğu bilgi kaynaklarına kadar her alanda takip etmektedir. Şirketler de bireyin her adımını izlemek için ürettikleri eğlence amaçlı ve hayatı kolaylaştırıcı mobil uygulamaların yanı sıra çeşitli oyuncaklar ve güvenlik amaçlı kullanılan kameralar sayesinde insanların özgürlüğü

ve mahremiyetini kontrol altında tutabilmektedir. İster şirketler olun ister devlet kurumları olsun teknolojiyi gözetleyen olarak kullanan bütün güçler, insan özgürlüğü üzerinde söz sahibi olmaktadır. Özellikle yoğun olarak kullandığımız mobil uygulamalarla birlikte karşı tarafa verdiğimiz izinler ile yapılan konuşmaların, telefon veya tablet mikrofonu aracılığıyla bulunan ortamın dinlenmesi, konum özelliği ile bireyin bulunduğu yerin takibi, mesajlar ile birlikte mahremiyetinizde yer alan gizli bilgilerin elde edilmesi, kişisel hayatımıza ait fotoğrafların arşivlenmesi, kamera ile bireyin iradesi dışında kayıt alınması, telefon rehberinizin elde edilmesi ile üçüncü kişilere satılması ve kimlerle iletişim halinde olduğunuzun bilinmesi gibi kişiye ait olan tüm verileri üçüncü kişilere geçmektedir. Bu verilerin bireyler tarafından izinli olarak paylaşılmasında yeni dünya düzenindeki haz odaklı kontrolün etkisi çok büyüktür. Dolayısıyla bilgi iletişim teknolojilerinin dayattığı gözetim olgusunun Huxley'in Cesur Yeni Dünya isimli romanında belirttiği gibi haz odaklı kontrole kaydığını söylemek mümkündür ([15]).

### **YÖNTEM**

İnsanlar mobil uygulamaları hayatın her alanında kolaylık sağladığı için kullanılmaktadır. Aynı zamanda eğlence amaçlı da kullanılmaktadır. Fakat bu uygulamaların kullanımı için kullanıcılardan izinler talep edilmektedir. Bu çalışmadaki temel amaçta, insanların bu uygulamaları kullanabilmek için özel bilgilerini toplumu gözetim altında tutmak isteyen otorite ile paylaşmak zorunda olduğunu ortaya koymaktır. Aynı zamanda insanların mobil uygulamalara karşı bakış açılarının neler olduğunu tespit etmektir. Bu tespiti gerçekleştirebilmek için Gümüşhane Üniversitesi'nde okuyan 6 erkek ve 6 kadın olmak üzere 12 kişi ile Ekim 2018 tarihinde yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmadaki kişiler, kartopu yöntemi ile seçilmiştir.

Bu çalışmadaki örneklemden elde edilen verilerin evreni temsil edebileceğini söylemek mümkün değildir. Geniş bir örneklem oluşturmak zaman ve maliyet açısından zor olmaktadır. Dolayısıyla bu örneklemden elde edilen veriler ile genelleme yapmak pek olası durum değildir. Fakat veri toplama tekniklerinden olan görüşme ile birlikte katılımcılardan daha detaylı veri toplanması sağlanmaktadır. Bu durum ise konu hakkında zengin bilgi elde edilmesine olanak vermektedir. Bu bilgiler ile evrene ilişkin genelleme yapılamasa da bundan sonra gerçekleştirilecek çalışmalar için bir fikir verilmektedir.

### **BULGULAR VE YORUMLAR**

Çalışmanın örneklemini oluşturan katılımcılar Gümüşhane Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerdir. Katılımcılar 18-22 yaş arasındadır. Katılımcıların Z kuşağı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bilgi iletişim teknolojilerine karşı ilgileri diğer kuşaklara göre daha fazla olmaktadır. Z Kuşağı (1995 ya da 2000 sonrası), 'Dijital yerliler', medya kuşağı', 'net kuşağı' şeklinde isimlerin verildiği Z kuşağı tüm teknolojik aletleri çok iyi kullanan ve teknolojiye yaşamının her anına yer veren bir kuşaktır ([16]).

Bu bölümde, çalışmada cevap aranan alt başlıklar ve katılımcıların ifadelerinden alıntılar yer bulunmaktadır. Ayrıca katılımcıların gizliliği için isimleri kodlanarak verilmektedir. Bu nedenle katılımcılara K1, K2, K3,.....K12 şeklinde kodlar verilmiştir.

Çalışmada elde edilen bilgilere dair alt başlıklar aşağıda sunulduğu gibidir.

### *Kullanılan Mobil Uygulamalar:*

Mobil uygulamaların kullanımı ile ilgili sorulan sorudaki temel amaç, katılımcıların yoğun olarak kullandıkları mobil uygulamaları tespit etmektir. Katılımcılardan alınan yanıtlara bakıldığında en çok kullanılan uygulamalar olarak Whatsaap, Facebook, Twitter, Instagram, Youtube olurken bunun yanı sıra e-devlet, Ziraat ve İş Bankası mobil uygulaması, fizzy, ön plana çıkmaktadır. Bunların dışında haberler ve dergiler, e-ticaret mobil uygulama kategorileri kullanılan diğer uygulamadır. Çalışmada yoğun olarak kullanılan uygulamalar ile ilgili elde edilen sonuçların, We Are Social tarafından açıklanan 2018 sosyal medya istatistiklerinde 'en çok kullanılan sosyal medya uygulamaları' ile benzerlik gösterdiği görülmüştür.

### *Mobil Uygulamaların Kullanıcı Hayatına Kattıkları:*

Katılımcılardan elde edilen verilere göre bu başlık içerisinde yer alan alt başlıklardan bazılarının öne çıktığı görülmektedir. Öne çıkan başlıklarda, katılımcılar mobil uygulamaların hayatlarına kattıklarını, uzaktaki kişilerle iletişim kurma, gündemi yakından takip etme, öğrenmek ve bilgi edinmek, zaman kazanımı ve alışveriş kolaylığı şeklinde belirtmiştir. K6, "ATM'den para çekerek faturalarımı şubelere gidip ödemek yerine, banka mobil uygulaması ile birlikte faturalarımı gitmeden ödeyebiliyorum. Ayrıca internette satın aldığım ürün kapıma kadar geliyor. Böylelikle zamandan tasarruf sağlamış oluyorum" şeklinde düşüncesini belirtirken, K1 de, "Mobil uygulamalar hayatımı kolaylaştırıyor. Mesela internet bankacılığı ile birlikte banka şubesine gitmeme gerek kalmadan para gönderebiliyorum. Bu durum ise benim işlemlerimin hızlı bitmesini sağlayarak zaman kazanmamı sağlıyor" diyerek diğer katılımcı ile aynı görüşleri dile getirmiştir.

K7, "Mobil uygulamalar ile birlikte kolayca Türkiye'de olup bitenler ile ilgili haberdar olabiliyorum. Gündemi takip edebiliyorum. Okuduğum alanla ilgili bazı şeyler öğrenebiliyorum. Bunun ile birlikte mobil uygulamalar ile birlikte uzakta bulunan ailem ya da arkadaşlarımla rahatlıkla iletişime geçebiliyorum" diyerek mobil uygulamalar sayesinde gündemi takip ettiğini, uzaktaki kişilerle iletişim kurabildiğini ve alanı ile ilgili öğrenimlerde bulunduğunu dile getirmiştir.

K9'nun, "Mobil uygulamalar ile birlikte bir şeyler öğreniyorum. Gündemden haberdar oluyorum. Özellikle Twitter'dan resmi haberlere bakıyorum ve insanlardan duymadığım şeyleri öğreniyorum" ifadeleri ise K7'yi destekler niteliktedir.

K2, "Hayatımın birçok alanında bana kolaylık sağlıyor. Uzaktakilerle, ailemle iletişim kurmamı sağlıyor. Güncel haberleri takip ediyorum. E- devlet uygulaması aracılığıyla bilgilendirme alıyorum. Hocalarla iletişim kuruyorum" açıklamaları ile birlikte K7'ye eşlik etmiştir. K4'nün, "Mesela Whatsaap ile arkadaşlarımla iletişim kurabiliyorum. LCW indirimlerini gelen bildirimler aracılığıyla kolay şekilde takip ederek, hızlı şekilde alışveriş yapabiliyorum. E-devletten burslar ile ilgili bilgiler alabiliyorum" ifadeleriyle yukarıda görüşleri verilen diğer katılımcılarla aynı fikirde olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda açıklamalarına yer verilenlerin dışında kalan katılımcılar, mobil uygulamaların sosyalleşme ve eğlence olarak hayatlarına katkıları olduğunu belirtmişlerdir. K3, "Mobil uygulamalar ile gündemden haberim oluyor. Yeni şeyler öğreniyorum. Bunun yanı sıra birçok insan ile etkileşim halinde olup yeni insanlar ile tanışıyorum. Böylece

sosyalleşmemi sağlıyor. Ayrıca canım çok fazla sıkıldığında müzik ya da oyun uygulamalarını kullanarak zamanımı eğlenceli hale getirmeye çalışıyorum" şeklinde düşüncelerini açıklamıştır.

K5 de benzer şekilde, "Artık insanların internet üzerinden sosyalleştiğini görüyoruz. İnsanlar tanımadığı birçok insan ile internet üzerinden konuşuyor. Çeşitli mobil uygulamalar da buna imkân veriyor. Dolayısıyla sosyalleşme aracı olarak kullanılıyor. Bende mobil uygulamaları alışveriş için, gündem takip etmenin yanı sıra sosyalleşmek ve kafamı dağıtmak için kullanıyorum" diyerek fikirlerini ifade etmiştir.

Bütün katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak mobil uygulamaların, insanların hayatlarının neredeyse her alanında kullanıldığı şeklinde ifadede bulunmak mümkündür. Katılımcıların iletişim kurma, satın alma, sosyalleşme, haber alma, eğlence, bilgi edinme ve öğrenme gibi gereksinimlerini mobil uygulamalar aracılığıyla giderdiği sonucuna varılmaktadır.

### *Mobil Uygulamalar Güvenilir Mi?:*

Katılımcıların mobil uygulamaların güvenilir olup olmaması ile ilgili soruya verdikleri yanıtlar; güvenilir ve güvenilir değil şeklindedir. Katılımcıların güvenilir ve güvenilir değil şeklindeki ifadelerinin sayısının birbirine yakın olduğu dikkat çekmektedir.

K8, "Mobil uygulamaların güvenilir olduğunu düşünüyorum. Çünkü kullandığım uygulamaların telefona zarar verebilecek virüs gibi tehditleri içermiyor" şeklinde ifade etmiştir. K12, "Mesela Whatsaap uygulamasında yer alan mesajların ve fotoğrafların Amerika'da büyük veri depolarında saklandığından dolayı güvenilir diyorum. Çünkü Amerika bizlere göre insan haklarına daha saygılı bir ülkedir. Bizim bilgilerimiz de orada güvendedir" şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu yönüyle K8'e göre güvenilirlik kriterinin farklı olduğu görülmüştür. K2, "Bence gerçekten doğru şekilde kullanılırsa ve bir şeyleri kontrol altında tutabiliyorsak uygulamaların güvenilir olduğunu söyleyebiliriz" diyerek düşüncesini dile getirmiştir.

Yukarıdaki katılımcıların ifadelerine bakıldığında mobil uygulamaların güvenilirlik ile ilgili kriterlerinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Mobil uygulamaların güvenilir olduğunu belirten katılımcıların değerlendirme kriterlerinde fikirlerinin aynı olmadığı görülmüştür.

Mobil uygulamaların güvenilir olmadığını dile getiren katılımcılar ilgili ortamların neden güvenilir olmadığını şu şekilde açıklamışlardır: K6, "Uygulamalar güvenilir değil. Çünkü kullanım sözleşmeleri ile birlikte bizlerden bazı izinler isteniyor. Bunlar sayesinde takip ediyoruz" diyerek nedenleri anlatmıştır. K7'nin "Tabii ki güvenilir değil. Uygulamayı kullanmadan hemen sözleşme yapılıyor. Bu sözleşme boşuna yapılmıyor. Bunun sayesinde bilgi paylaşımı yapılıyor" şeklindeki ifadesi K6'yı destekler niteliktedir. K11'in, "Bilgilerimize bunlar aracılığıyla ulaşılması çok kolay. Böylece bizim hakkımızda aşırı derecede bilgi topladıklarını düşünüyorum. Dolayısıyla güvenilir bulmuyorum" şeklindeki açıklaması diğer katılımcılarla aynı fikirde olduğunu göstermektedir.

Mobil uygulamaların güvenilir olmadığını belirten katılımcıların diğer katılımcılara göre uygulamaları bilinçli şekilde kullandığı ve soruya daha eleştirel şekilde baktığı sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda katılımcıların ifadelerinin gözetim toplumu ile ilgili literatür bilgileri ışığında değerlendirildiğinde literatür bilgileri ile örtüşen düşüncelerin yer aldığı görülmüştür. Bilgi teknolojilerinde

mobil uygulamalar önemli yer almıştır. Mobil uygulamalar ile birlikte toplanan kişisel bilgilerin miktarı artmıştır. Aynı zamanda bu bilgiler depolanabilmektedir. Böylece olağanüstü kalabalık bir kitle görünmeksizin ve bilinmeksizin biçimde izinler hale gelmiştir ([16]).

#### *Mobil Uygulamaları Kullanmadan Önce İstenilen İzinler:*

Bu sorunun temel amacı, katılımcıların uygulamaları kullanmadan önce mobil uygulama tarafından istenilen izinler ile ilgili bilgilerin farkında olup olmadıklarını öğrenmektir. Katılımcıların sekizi bu istenilen izinlerin farkında olduklarını belirtirken diğer katılımcılar ise farkında olmadıklarını ya da önemsemediklerini belirtmişlerdir. Farkında olan katılımcıların mobil uygulamaların galeri ve rehber için izin istediğini belirtmektedir.

K8, “Aslında herkesin kullandığı uygulamaları kullandığım için istenilenlere dikkat etmiyorum. Dolayısıyla istenilen bilgilerin ne olduğuna bakmadan doğrudan izin vererek geçiyorum” derken, K9, “Mobil uygulamaların bazı izinler istediğini biliyorum. Hatırladığım kadarı ile e-mail adresime ulaşmak için izin istemişti. İşin açıkçası pek dikkat etmiyorum” diyerek K8’in düşüncelerini destekler nitelikte açıklamalarda bulunmuştur.

Katılımcıların, mobil uygulamaları kullanmak için istenilen izinlerin farkında olduklarını belirten düşünceler ise şu şekildedir:

K1, “Bu uygulamaları kullanmadan önce benden fotoğraflarıma ve rehberime ulaşmak için izin istediğinin farkındayım” şeklinde fikirlerini ifade ederken, K 10’un, “... Uygulama indirme sırasında şifre istenirken bunun dışında kişilerime ulaşma ve galerimden yararlanmak için izin istediklerini gördüm” ifadesi, K1’in açıklamaları ile örtüşmektedir. K7, “Evet bazı şeyler istediğini biliyorum. Önce kullanım sözleşmesinin onayını istiyor ve okumadan onaylıyorum. Sonrasında galeri ve rehberime ulaşım için izin istiyor” diyerek hangi izinlerin istendiğini dile getirmiştir.

Verilen cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla katılımcıların aslında çok fazla izinlere dikkat etmediği görülmüştür. Katılımcıların kullandığı mobil uygulamaların istediği izinler incelendiğinde, sadece rehber ve galeri olmadığı görülmüştür. Bunların yanı sıra kamera, kayıt yeri, kişiler, konum, mikrofon, sms, telefon alanlarının da kullanımı ve paylaşımı için izin istedikleri belirlenmiştir.

#### *Mobil Uygulamaları Kullanabilmek İçin Gönüllü ya da Mecburi Olarak İzin Vermek:*

Bu başlık altında katılımcıların uygulamaları kullanmak için izinleri ne şekilde verdiklerini tespit etmek amaçlanmıştır. Alınan cevaplara bakıldığında katılımcıların hepsinin bu izinleri mecburiyetten verdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Çünkü izinlerin verilmemesi halinde uygulamanın kullanılmasının mümkün olmadığı ifade edilmektedir.

K2, “Mecburiyetten izin veriyorum. Seçme şansım olsa izin vermem. Çünkü ulaşmak istediği galeride benim özel fotoğraflarım bulunuyor” derken, K9, “Tabii ki mecburiyetten veriyorum. Çünkü istedikleri bilgiler benim özel alanımda olan şeylerdir” ifadesi ile K2’ye eşlik ederken, K10, “Mecburiyetten kabul ediyoruz” söylemi ile diğer katılımcılarla aynı yanıtı vermiştir.

Bu izinler ile birlikte uygulamalar, iktidarların ve egemen kesimlerin toplum üzerindeki denetimi ele geçirmesine imkan verecek bilgileri sağlamasıyla birlikte gözetim toplumunun habercileri haline gelmektedir. Gözetim toplumundaki amaç, kitle üzerinde otorite kurmaktır ve insanların her adımını izlemektir ([17]). Dolayısıyla bu uygulamalar ile elde edilen

izinler sayesinde her katılımcının kişisel hayatı ile ilgili bilgiler elde edilmektedir. Bu durum ise bireyin özgürlük alanına müdahale olarak belirtmek mümkündür.

#### *Bireyin Özgürlüğü Kavramı:*

Katılımcıların bireyin özgürlüğü kavramı ifadesinde aynı fikirde oldukları görülmüştür. Katılımcılar bireyin özgürlüğünü ifade ederken en çok, istediğini seçmek, bağımsız olmak, kimsenin karışmaması, özgür irade ile hareket etmek şeklinde tanımlar kullanmışlardır. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

K2, “Mesela bir kişinin çevresindeki insanların etkisi altında kalmadan, kendi özgür iradesiyle istediklerini yapabilmesidir.”

K7, “Hür iradeyle istediğini yapabilme ve düşünce, davranışlara karşışlaşmamasıdır.”

K8, “Başkalarının özgürlüğünü kısıtlamadan her şeyi yapabilmek.”

K11, “İstedığınız hayatı baskı altında olmadan yaşayabilmektir.”

K3, “Kişinin diğer insanları rahatsız etmeden kimsenin etkisinde kalmadan, bağımsız şekilde istediğini yapabilmesidir.”

Bireyin özgürlüğü ile ilgili yapılan literatür taramalarında kavram içerisinde özgürlük, seçim, hür irade, bağımsızlık gibi ifadelerin olduğu görülmüştür. Özgürlük kavramı üzerinde duran düşünürlerden Mill’e göre özgürlük; ‘Herhangi bir bireyin diğer bireyler tarafından baskı altına alınmaması ve eylem özgürlüğü fırsatı verilmesidir.’ ([18]). Alman asıllı Amerikalı psikanalist Erich Fromm ‘Herhangi bir otoriteye bağımlı olmaktan gurur duyarız. Düşünce ve duygularımızı belirtmekte serbest olduğumuz için övünürüz ve düşünmeden bu özgürlüğümüzün bireyselliğimizi garanti altına aldığımız sonucuna ulaşırız’ der. ([19]). Katılımcılar tarafından ifade edilen düşüncelerin de literatür bilgileri aynı olduğu görülmektedir.

#### *İnsanların Telefon ya da Tablet Gibi Kişiyeye Ait Özel Araçlarının Karışırılmasına İzin Vermesi:*

Bu başlıkta katılımcıların tablet ya da telefonlarının karışırılmasına neden izin verip vermediklerini öğrenmek amaçlanmıştır. Bütün katılımcılar tablet ya da telefonlarının karışırılmasına izin vermediklerini açıklamışlardır. Bunun nedenini ise kendi özelleri olduğu şeklinde açıklamışlardır.

K5, “Telefon ve tabletimin asla karışırılmasına izin vermem. Özellikle telefonum konusunda hassasım. Çünkü onlar benim özelimdir ve başkasını ilgilendirmez.”

K1, “Karışırılmasına izin vermem. Sadece kontrol altında arama yapılabilir ya da mesaj atabilir. Çünkü onlar benim özel alanım ve insanların görmesini istemediğim şeyler var.”

K4, “Bazı özel şeylerimiz oluyor, dolayısıyla kimsenin bu özel şeyleri görmesini istemediğimden izin vermem.”

K10, “Telefon olsun, tablet olsun bizlerin artık özel hayatımızın olduğu yerlerdir. Özel hayatımızla ilgili her şeyi bunlara yükliyoruz. Ondan dolayı karışırılmasına izin vermem.”

K6, “Çünkü özelimdir. Görünmemesini istediklerim bulunmaktadı.”

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında her katılımcının kendine ait kimsenin bilmemesini istediği bilgileri bulunmaktadır. Bu bilgilerin başkalarının eline geçmemesi ya da görünmemesi için söz konusu araçların karışırılmasına izin verilmemektedir.

Günümüzde teknolojinin gelişimi ile birlikte tablet ve telefonlar insanların veri depoları haline gelmiştir. Bu araçlar



ile birlikte insanlar hayatları ile ilgili her şeyi depolama imkânı bulmuştur. Bu nedenle bu araçlar insanların gizli alanları olmuştur. Yani mahremiyet alanları olmuştur. Dolayısıyla bu alanlar kişilerin kendilerine ait olduğu için bir başkası tarafından görülmesi istenmeyen bir durumdur. Aynı zamanda buradaki bilgilerin ele geçirilmesi nedeniyle insanlarda korku ve tedirginlik oluşur. Bu sebeplerle bu araçların karıştırılmasına izin verilmez. Ne yazık ki insanlar etrafındaki insanların telefon ya da tabletlerini karıştırmasına izin vermezken; mobil uygulamalar aracılığıyla bizim dışımızdaki güçler, bu telefonları ve tabletleri istedikleri gibi izleyebilmektedir.

#### *Mobil Uygulamaların Düşünceleri Şekillendirmedeki Etkisi:*

Günümüzde bilgi teknolojilerinin birey düşüncelerini şekillendirmede büyük etkisi olmaktadır. Çünkü bilgi teknolojileri şirketler ve devletler için, dünyadaki insanların aklını kontrol etme aracıdır. Dolayısıyla bu teknolojinin bir ürünü olan mobil uygulamalar da insan duyu ve düşüncelerini şekillendirmek için oluşturulmuştur. Katılımcılar bu konu ile ilgili açıklamalarında bu durumu destekler nitelikte söylemlerde bulunmuştur. 10 katılımcı mobil uygulamaların düşüncelerini şekillendirdiği ve yönlendirdiğini belirtmiştir. Diğer iki katılımcı, çok fazla kullanmadıkları için pek etkisinin olmadığı şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

K7, “Mobil uygulamalar düşüncelerimi çok fazla etkiliyor. Özellikle siyasi olarak. Mesela Twitter’ı, sol kesim ağırlıklı insanlar çok fazla kullanıyor ve orada o tarafın paylaştıkları bilgileri okuyorum. Facebook ise aile ortamı olduğu için oradaki siyasi düşünceler farklı oluyor ve bir çatışma ortamında kalıyorum. Haber uygulamaları ise yine etkiliyor. Çünkü gündem belirli ve o gündeme göre bizlere bilgi empoze ediliyor. Aynı zamanda e-ticaret sitesi uygulaması kullandığım için oradan sürekli reklam geliyor. Bu reklamlar nedeniyle almayı düşünmediğim bir şeyi alıyorum.”

K6, “Kullandığım uygulamalar mutlaka düşüncelerimi etkiliyor. Çünkü her türlü bilgiyi oradan alıyorum. Özellikle siyasi olarak fikirlerimin değişmesine neden oluyor.”

K12, “Evet var. Diyelim ki Instagram’da herkes karanlık bir fotoğraf paylaşıyor. Burada ben anlıyorum ki gündemde kötü bir olay var. Bu durum beni düşündürüyor ve olayın ne olduğunu araştırmaya yönlendiriyor.”

K9, “Instagram’ı yoğun olarak kullanıyorum. Buradaki paylaşımları ve bilgileri okuyup yorumluyorum. Bunun sayesinde olaylara farklı bakıyorum.”

K3, “Düşüncelerimin değişmesinde etkili oluyor. Facebook’ta yer alan paylaşımlara baktığımda ve onlara yapılan yorumları okuduğumda farklı açıdan olaya bakmamı sağlıyor. Bunun dışında LCW uygulaması kullandığımdan dolayı sürekli indirim ya da kampanya bildirimleri bana geliyor. Bu da benim satın almama etki ediyor.”

Haber, sosyal ağlar ve e-ticaret siteleri uygulamalarından gelen bilgiler ve bildirimler katılımcıların siyasi düşüncelerinin, satın alma davranışlarının ve tercihlerinin değişmesine ciddi etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bilgi teknolojileri, insan hayatının her alanında yer alması ile birlikte insanlar ile ilgili her türlü veriyi elde etmektedir. Çünkü insanların her eylemi bilgi teknolojileri tarafından kaydedilmektedir. Böylece kaydedilen bu eylemler değerlendirilerek insanların duyu, düşünce ve davranışlarını değiştirecek çalışmalar yapılmaktadır.

#### *Mobil Uygulama Kullanıcılarının Bir Daha Silinmemek Üzere Bıraktığı Ayak İzleri:*

Birey özgürlüğünün kontrol altına tutulmasını sağlayan en önemli araç internettir. İnternet aracılığıyla kullanıcıların her yaptığı hareket takip edilebilmekte ve kullanıcılar ile ilgili veriler saklanabilmektedir. Mobil uygulamalar da bu amaçların gerçekleştirilmesinde bir araç olmaktadır. Dolayısıyla kullanıcıların mobil uygulamaları sadece hayatı kolaylaştırıcı uygulamalar olarak bakmamalıdır. Aynı zamanda bu uygulamalara eleştirel yaklaşmalıdır. Bu nedenle bu başlıktaki düşünce ile katılımcıların uygulamalara eleştirel açıdan bakıp bakmadıklarını görmek amaçlanmıştır.

Katılımcıların çoğu yukarıdaki düşünceyi açıklarken takip edilmek, arşivleme, kişilerin analiz edilmesi ifadelerini daha çok kullanmışlardır. Mobil uygulamaların kullanım izinlerine bakıldığı zaman da temel amaçlarının aslında kişilerin verilerini depolamak, analiz etmek ve onları takip etmek olduğu görülebilmektedir. Katılımcıların bu ifadeleri de mobil uygulamaların temel amaçlarını açıklayabilecek şekildedir. Bunun dışında katılımcılar bu uygulamalar ile bırakılan izler nedeniyle korku ve tedirginlik yaşadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

K9, “Özellikle Whatshaap’ta arşiv diye bir şey var. Bu arşivin yapılması, sanırım bizim mesajlarımızın başka şeyler için kullanılması içindir.”

K12, “Uygulamaları kullanırken rahat olamıyorum. Tereddüt ediyorum. Çünkü iz bırakıyoruz ve gizli olması gereken şeyler onların elinde oluyor. Bu durum beni korkutuyor.”

K1, “Whatshaap mesajlarının kalıcı olması, Snapchat’te fotoğaların depolanması iyi bir şey gibi gözükebilir. Fakat başkalarının eline geçtiğinde bizim için tehlike olmaktadır.”

K4, “Biraz önce mobil uygulamaların güvenilir olduğunu söyledim. Fakat bu soruyu duyduğumda aslında çok da güvenilir olmadığını anladım. Çünkü bu ortamlardaki her hareketin saklandığını ve buna göre yönlendirildiğimizi düşünüyorum.”

K7, “Bu cümleden anladığım kadarıyla bizle ilgili veriler sürekli bir yerlerde saklanıyor. Bizler sürekli takip ediliyoruz ve başkalarından sakladığımız şeyler önemli birer insan olduğumuzda karşımıza çıkabilir. Bu da tedirgin edici ve korkutucu durum.”

K6, “İnternette ya da mobil uygulamalar ile birlikte her yaptığımız eylem kayıt altına alınıyor. Bu eylemler değerlendirilerek bize uygun olacak mesajlar oluşturularak sürekli mesajlara maruz bırakılıyoruz. Yani bizi bizden daha iyi tanıyorlar. Aslında bu durum insanların sürekli izlendiğini gösterir ve bize kaygı vermektedir.”

Katılımcıların aktardığı görüşlere bakıldığında mobil uygulamalarının, kişisel seçimleri etkilediği görülmektedir. Katılımcılar ayrıca uygulamaları kullanmak için izin vermeye mecbur tutulduklarını da açıklamaktadırlar. Bu bağlamda mobil uygulamaların bireyin özgürlüğü üzerinde etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda katılımcılar mobil uygulamalar ile birlikte başkalarının eline geçen kişisel bilgilerinden dolayı da tedirgin olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durum ise korku ve kaygı ile birlikte insanların kontrol altında tutulmasına neden olmaktadır. Katılımcılardan elde edilen bu veriler değerlendirildiğinde, mobil uygulamaların birey özgürlüğü üzerinde rolü olduğunu belirtmek mümkündür.



Katılımcıların ifadelerinin literatür bilgileri ile örtüştüğü görülmektedir. Rule (2008: 3-6), özellikle bilişim teknolojilerinin gelişimiyle dünya çapında yaygınlaşan çeşitli gözetim uygulamalarının, birey mahremiyetini (insanların özel hayatlarına ait meseleler), tehdit ettiğini ve toplanan kişisel verilerin bireyleri toplumla uyumlu hale getirmek için kullanabileceklerini belirtmektedir ([20]).

## SONUÇ

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada belirtilen amacına ulaşabilmek için Gümüşhane Üniversitesi'nde okuyan 6 erkek ve 6 kadın olmak üzere 12 kişi ile Ekim 2018 tarihinde yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmadaki kişiler, kartopu yöntemi ile seçilmiştir.

Katılımcıların yoğun olarak kullandıkları mobil uygulamaların Whatsaap, Facebook, Twitter, Instagram, Youtube olduğu sonucuna varılmıştır. Literatür taramalarında bulunan araştırmalarda da bu uygulamaların yoğun olarak kullanıldığı sonucuna erişilmiştir. Katılımcılar, yoğun olarak kullandıkları sosyal ağlar, e-ticaret siteleri, e- devlet uygulamaları ve haber uygulamalarının hayatlarına olumlu katkıları olduklarını belirtmişlerdir. Bu uygulamaların katılımcılara zamanın kazanımında, alışveriş kolaylığında, iletişim kurmada, öğrenmede ve bilgi edinmede avantajlar sağladığı bilgisine ulaşılmıştır.

Katılımcıların mobil uygulamaların güvenilirliğini değerlendirirken güvenilir ve güvenilir değil ifadesi birbirine yakın sayıda çıkmıştır. Katılımcılar, uygulamaların güvenilir olmamasının nedenini tablet ya da telefondaki kişisel bilgilerin paylaşımını istemesi olarak belirtmektedir. Belirtilen bu düşünceler literatürde yer alan bilgiler ile benzerlik göstermektedir. Mobil uygulamalar, kitlelerin davranışını incelemek isteyen güçlere büyük, zengin ve yeni bir veri tabanı sağlamaktadır. (Mattelart 2012: 284 akt ([20]).

Katılımcıların aslında çok fazla izinlere dikkat etmediği görülmüştür. Katılımcıların kullandığı mobil uygulamaların istediği izinler incelendiğinde sadece rehber ve galeri olmadığı görülmüştür. Bunların yanı sıra kamera, kayıt yeri, kişiler, konum, mikrofon, sms, telefon alanlarının da kullanımı ve paylaşımı için izin istedikleri görülmüştür. Dolayısıyla katılımcıların bu durum karşısındaki dikkatsizliğin sebebini, sürekli uygulama indirmelerinden kaynaklı bir süre sonra istenilen izinlere karşı duyarız davranış sergilemesi şeklinde açıklamak mümkündür. Bununla birlikte herkesin kullandığı uygulamalar olduğu için nasılsa zararsızdır, düşüncesine hakim olduklarını da ifade etmek mümkündür.

İnsanların mobil uygulamalar ile birlikte hayatını kolaylaştırıcı ya da eğlence amaçlı olan uygulamaları kullanabilmek için özel bilgilerini toplumu gözetim altında tutmak isteyen güçlerle zorunlu olarak paylaştıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Mobil uygulamalar aracılığıyla bireylerin özeline ait olan mesaj, rehber, galeri, mikrofon, kamera, sms, kayıt yeri gibi uygulamaların kullanım, depolama ve üçüncü kişiler ile paylaşım iznini alınarak, bireylerin mahremiyetini gözetleme imkânı sağlanmıştır. Bu izinlerden elde edilen veriler ile birlikte bireylerin seçimlerini etkilediklerini söylemek mümkündür. Çalışmada elde edilen veriler değerlendirildiğinde, mobil uygulamalarının diğer bilgi teknoloji ürünleri gibi bireyin özgürlüğü üzerinde etkisi bulunduğu görülmüştür.

## KAYNAKÇA

- [1] C. Can Aktan ve M. Tunç, "Bilgi Toplumu ve Türkiye", *Yeni Türkiye Dergisi*, ss. 118-134, Ocak-Şubat 1998.
- [2] B. Akıncı Vural ve A. Sabuncuoğlu, "Bilgi İletişim Teknolojileri ve Ütopyan Bakış Açısı", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, Cilt.5, Sayı.3, s. 5-19, 2008
- [3] A. Benli, "Sendikalar, Bilgi Teknolojileri ve İnternet", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt.55 Sayı.1, ss. 221-248, 2005.
- [4] T. Kaya Benschir, "Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim", Ankara: TODAİE Yayınları,1996.
- [5] E. Esposito and M. Mastroianni, "Information Technology And Personal Computers: The Relational Life Cycle", *Technovation*, Vol.22 Issue.1,pp. 41-52, 2002.
- [6] S. Çabuk ve M.A. Nakıpoğlu, "Çevreci Pazarlama ve Tüketicilerin Çevreci Tutumlarının Satın Alma Davranışlarına Etkileri İle İlgili Bir Uygulama", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.12 Sayı.12, ss. 39-54,2003.
- [7] A. Portolan, K. Zubrinic and M. Milicevic, "Conceptual Model of Mobile Services in the Travel and Tourism Industry", *International Journal of Computers*, Vol.3 Issue.5, pp. 314-321, 2011.
- [8] (2018) GSMA Intelligence Website Available: <https://www.gsmaintelligence.com/>
- [9] OECD (2012) "OECD Internet Economy Outlook2012", Available: <https://www.oecd.org/sti/ieconomy/internet-economy-outlook-2012-highlights.pdf>
- [10] (2016) "What does Mobile Application (Mobile App) mean?" Available: <https://www.techopedia.com/definition/2953/mobile-application-mobile-app>
- [11] F. Demirel (2017), Mobil Uygulamalar Available: <https://webrazzi.com/2017/10/24/kuresel-mobil-uygulama-gelirleri-ve-indirmeleri-rekor-kirdi/>
- [12] S. Liu (2017) "Is Technology Shaping Our Lives?" Available: <https://medium.com/@sliu050/technology-and-its-effect-on-human-freedom-and-privacy-9531093c263c>
- [13] E.Tanyeri Mazıcı, "Tüketim Toplumunda Gözetim Uygulamaları Ve Tüketici Bakış Açısından Bir Değerlendirme", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*,Cilt.6, Sayı.1, ss. 150-171, Mart 2018.
- [14] N. Ashford, *Özgür Toplumun İlkeleri*, Ankara: Liberte Yayınları, 2011.
- [15] S. Bitirim Okmeydan, "Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a", *Online Academic Journal of Information Technology*, Cilt.8 Sayı.30, ss. 46-69, 2017
- [16] Y. Taş, M. Demirdöğmez ve M. Küçüköğlü, 'Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri', *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 13, ss. 1032-1048, Aralık 2017.
- [17] U. Dolgun, 'Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna', *Yönetim Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, ss. 1-21, 2004.
- [18] G. AK, 'John Stuart Mill Düşününde Bireyin Özgürlüğü', *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı:1, ss.37-61, Haziran 2015.
- [19] S. Yonca, 2018, 'Bireysel Özgürlük Nedir ?', <http://www.yenihaberden.com/bireysel-ozgurluk-nedir-7178yy.htm>
- [20] B. Sönmez, 'Gözetim Toplumunun Gümümüz Tüketim Dinamikleri Bağlamında Yeniden Yorumlanmasına İlişkin Bir İnceleme', Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 262-284, Ocak 2016.